

Cahiliye'den günümüze kadının ele alındığı çalışmamızın ana temasını, cahiliye döneminde kadın, cahiliye döneminin önemli kadın şair portrelerinden Hind bint Nu'mân'ın cahiliye şiiri çerçevesinde hayatı, kadim gelenekte kadının yerini göstermesi bakımından Talmud'un kadınlar kitabı, Kur'an'da kadının konumuna işaret etmesi bakımından Kur'an'daki kadın diyaloglarına ilişkin retorik dil, Hz. Peygamber döneminde kadının toplumsal hayatın her sahasında mümtaz bir yerde olduğunu göstermesi bakımından hadisler çerçevesinde Hz. Peygamber nezdinde kadının konumu, Hz. Hatice validemizin manzum/mensur metinler bağlamında hayatı, Allah yolunda iki hicretiyle temayüz etmiş kadın sahâbî portrelerinden ve Hz. Peygamber'in eşlerinden Ümmü Seleme'nin İslam tarihindeki yeri, İslâm ilim geleneğindeki konumunu göstermesi bakımından sûfi tabakâtında yer verilen kadın sûfîlerin temel nitelikleri, kadınlara dair söylemlere atıfta bulunması bakımından feminist söylemlerin Kur'an yorumlarına etkisi teşkil etmektedir.

Çalışmamızda cahiliyeden günümüze kadın konusu, Kur'an ayetleriyle, hadislerle, Câhiliye şiirleriyle, kadim gelenekle, manzum/mensur metinlerle ve İslâmî ilimler çerçevesinde incelenmekte, kadının rolü, statüsü ve konumu İslam ilim geleneğinde farklı konular çerçevesinde ele alınmaktadır.

Konum, Rol, Olgu ve Algılar Düzleminde
Cahiliye'den Günümüze

KADIN

Editörler:

Yahya Yaşar - Emine Demil

/kitapdunyasiyayinlari

www.kitapdunyasi.com.tr

hikmetevi
y a y ı n l a r ı

hikmetevi
y a y ı n l a r ı

hikmetevi
y a y ı n l a r ı

**Konum, Rol, Olgu ve Algular
Düzleminde Cahiliye'den Günümüze**

KADIN

Editörler:

Yahya YAŞAR - Emine DEMİL

Yazarlar:

**Abdullah KUŞÇUOĞLU • Adem ÇATAK • Ahmet GÜLÜMSER
Emine DEMİL • Hatice DOĞAN • İdris SÖYLEMEZ • Kadir ERBİL
Mehmet Sıddık ÖZALP • Recep ÇELİK • Yahya YAŞAR**

hikmetevi
y a y ı n l a r ı

**Konum, Rol, Olgu ve Algılar Düzleminde Cahiliye'den Günümüze
KADIN**

Editörler:

Yahya YAŞAR – Emine DEMİL

Yazarlar:

**Abdullah KUŞÇUOĞLU • Adem ÇATAK • Ahmet GÜLÜMSER
Emine DEMİL • Hatice DOĞAN • İdris SÖYLEMEZ • Kadir ERBİL
Mehmet Sıddık ÖZALP • Recep ÇELİK • Yahya YAŞAR**

Genel Yayın Yönetmeni:

Mustafa ÇALIŞKAN

hikmetevi
y a y ı n l a r ı

Yayın No: 163

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayıncı Sertifika No: 51889

ISBN 978-605-351-739-9

Bu eserin tüm yayın hakları saklıdır. Yayınevinin/Yazarın izni olmadan eserin herhangi bir bölümü yeniden basılamayacağı gibi, kayıt, fotokopi ve bilgi depolama da dahil elektronik ya da mekanik yöntemle yeniden çoğaltılıp dağıtılması yasaktır.

Kapak Tasarım: **DIZGIMIZANPAJ.COM**

Baskı Öncesi Hazırlık: **Mehmet ATEŞ**

meh_ates@hotmail.com

Baskı, Cilt:

Bulut Dijital Matbaa San. Tic. Ltd. Şti.
Musalla Bağları Mh. İnciköy Sk. No: 1/A
Selçuklu/KONYA
Sertifika No: 48120

Kasım 2023 / İstanbul

Hikmetevi Yayınları

Alayköşkü Cad. Küçük Sk. Civan Han No. 6/D:4
Cağaloğlu – İSTANBUL
Tel: 0212 514 93 05

www.kitapdunyasi.com.tr

bilgikitapdunyasi@gmail.com

Son Okuma Redaksiyon:

Abdüssamet ÖZKAN
Ahmet GÜLÜMSER
Hasan AYDEMİR
Hilal Büşra Bilge ÖKSÜZ
Enes BOLAT

Bölüm Hakemleri

Doç. Dr. Fatih TİYEK
Doç. Dr. Seydi Kiraz
Doç. Dr. M. Salim GÜVEN
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman KURT
Doç. Dr. Abdullah NAMLI
Dr. Öğr. Üyesi Emrah UÇAR
Dr. Öğr. Üyesi İdris SÖYLEMEZ
Arş. Gör. Enes BOLAT
Arş. Gör. Kazım Emre AKIN
Arş. Gör. Hamza ÖZEN

ÖNSÖZ

Tarihsel süreçte kadının yaratılışı, kız çocuğu, eş ve anne olarak konumu, erkek karşısındaki statüsü, hak ve sorumlulukları gibi meseleler farklı farklı değerlendirmelere konu olmuştur. Dinî öğretilerin yorumlanma biçiminin, toplumsal ve etnik yapının, geleneksel davranış biçimlerinin bu hususun oluşumuna zemin teşkil ettiğini ifade etmek mümkündür. Dönemsel yorum farklılıkları çok da yadırganacak bir mesele olmasa da ele alınmamış veya yeterince üzerinde durulmamış dinî metinler ve tarihsel bilgilerin akademik bir üslupla ele alınıp tahlil edilmesi elzem bir konu olarak önümüzde durmaktadır. Kadın-erkek ilişkilerinin merkezde olduğu toplumsal problemlerin temelinde yanlış algı ve temelsiz ön kabuller vardır ve bunları yıkmak kolay değildir. Oryantalistlerin kadın konusunda İslam'a yönelttiği eleştirilerin pek çoğunun tek taraflı, ideolojik, objektiflikten uzak ve bilgisizce olduğu aşikârdır. Sağlam bilgiler esas alınarak yapılan akademik çalışmalar, bu türden eleştirilerin etkisinin zamanla azalmasına vesile olacak ve toplumsal sıkıntıların ortadan kalmasına katkı sağlayacaktır. Şu bilinen bir gerçektir ki Yüce Allah, kadınların maruz kaldığı her türlü haksızlığı ortadan kaldırmak maksadıyla Kur'ân-ı Kerim'de hükümler koymuş, sahip olmaları gereken itibarı kendilerine bahşetmiştir. Bu hükümlerin bireysel ve toplumsal yararı, İslam sonrası dönemde farklı boyutlarıyla tecrübe edilmiştir. Bilinen bu gerçeklerin farklı anabilim dalları temelinde ele alınıp işlenmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu kitap

çalışması, bu türden hedefleri gerçekleştirmeye yöneliktir. Bu bağlamda; Prof. Dr. Adem ÇATAK, “Sûfî Tabakâtında Yer Verilen Kadın Sûfilerin Temel Nitelikleri” başlığı altında kadın sûfilerin sahip oldukları Allah sevgisi ve kurbiyet, zühd, helal-haram hassasiyeti ve takvâ gibi pek çok niteliği Sûfî tabakât kitaplarını temel alarak ele almıştır. Doç. Dr. Emine DEMİL, “Hadisler Çerçevesinde Hz. Peygamber’in Nezdinde Kadının Konumu” başlığı altında kadın ve fitrat, kadın ve şiddet, kadın ve Allah için hicreti, kadın ve Allah Rasûlü’ne biatı, kadın ve savaşımlara iştiraki, kadın ve eğitimi-öğretimi konularını hadislerle ele almıştır. Dr. Öğr. Üyesi Yahya YAŞAR, “Feminist Söylemlerin Kur’ân Yorumlarına Etkisi” başlığı altında üç meseleyi ele almış, ilk kadının yaratılışı, itaatkâr kadın meselesi ve cennet nimetleri bakımından kadına dair feminist söylemleri Kur’ân ayetleri ışığında izah etmiştir. Öğr. Gör. Recep ÇELİK, “Kur’an’daki Kadın Diyaloglarına İlişkin Retorik Dil” başlığı altında hıvâr/diyalog üslubunun önemi ve gayesini, hıvâr/diyalog üslubunun Kur’ân-ı Kerim’deki kullanım şekillerini serdetmiş, Kur’ân’daki Kadınların Diyaloglarına ilişkin olarak “Belkıs’ın Rabbine Münacatını, Firavun’un Hanımının Rabbine Münacatını ve İmrân’ın Hanımının Rabbine Münacatını” örnek olarak zikretmiş, kadın diyaloglarına ilişkin Kur’an’daki retorik dili “Belkıs’ın münacatı, Hanne’nin münacatı ve Âsiye’nin münacatı” çerçevesinde izah etmiştir. Dr. Öğr. Üyesi Abdullah KUŞÇUOĞLU, “Câhiliye Dönemi Kadın Algısı” konusunu dönemin kadına dair adet ve geleneklerini, inanç ve ritüellerini cahiliye şairlerinin betimlemeleri ışığında incelemiştir. Dr. Öğr. Üyesi İdris SÖYLEMEZ, “Manzum/Mensur Metinler Bağlamında Öncü Bir Hanımefendi: Hz. Hatice” başlığı altında Türk-İslâm edebiyatı geleneği esaslarına bağlı olarak oluşturulmuş Hz. Hatice konulu manzum veya

mensur eserlerde Hz. Hatice'ye ilişkin bölümleri ve beyitleri incelemiş ve onun şemai ve ahlakına dair kıymetli bilgiler vermiştir. Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sıddık ÖZALP, "Savaşların Prensesi Hind bint Nu'mân b. Munzır" başlığı altında Hind bint Nu'mân b. Munzır'ın hem Câhiliye dönemindeki hayatını hem de İslâmiyet Dönemi'ndeki hayatını Arap şiiri çerçevesinde incelemiştir. Dr. Öğr. Üyesi Hatice DOĞAN, "Talmud'un Kadınlar Kitabı Üzerine" başlığı altında Talmud'un bölümlerini, ibadet ve cemaate katılım, eğitim, çalışma hayatı ve mülkiyet edinme, nişanlanma, evlenme ve boşanma, temizlik kuralları şeklinde zorlayıcı birtakım müeyyideleri, Talmud'un bazı kadın şahsiyetlerini ve Modern dönemde Yahudilikte kadını incelemiştir. Dr. Öğr. Üyesi Kadir ERBİL-Arş. Gör. Ahmet GÜLÜMSER, "Ümmü Seleme Örneğinde Erken Dönem İslam Tarihinde Kadın ve Hicret Olgusu" başlığı altında Ümmü Seleme'nin tarihi kişiliği hem Habeşistan'a hem de Medine'ye hicreti, Ümmü Seleme'nin ilmî kişiliğini ele almışlardır.

Çalışmamıza katkı sunan İlahiyat Fakültesi'nin kıymetli hocalarına, çalışmamızın sekreteryasında görev alan fakültemizin araştırma görevlilerine ve editöryal çalışmamıza katkılar sunan hakemlere şükranlarımızı sunarız.

Editörler: Yahya Yaşar & Emine DEMİL
2023 – NEVŞEHİR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	5
İÇİNDEKİLER.....	9
Sûfî Tabakâtında Yer Verilen Kadın Sûfilerin	
Temel Nitelikleri	11
<i>Adem ÇATAK</i>	
Hadisler Çerçevesinde Hz. Peygamber'in Nezdinde	
Kadının Konumu	41
<i>Emine DEMİL</i>	
Feminist Söylemlerin Kur'ân Yorumlarına Etkisi	71
<i>Yahya YAŞAR</i>	
Kur'an'daki Kadın Diyaloglarına İlişkin Retorik Dil	99
<i>Recep ÇELİK</i>	
Câhiliye Dönemi Kadın Algısı.....	127
<i>Abdullah KUŞÇUOĞLU</i>	
Manzum/Mensur Metinler Bağlamında Öncü	
Bir Hanımefendi: Hz. Hatice (r.a).....	151
<i>İdris SÖYLEMEZ</i>	
Savaşların Prensesi Hind Bint Nu'mân b. Munzur	187
<i>Mehmet Sıddık ÖZALP</i>	
Talmud'un Kadınlar Kitabı Üzerine.....	205
<i>Hatice DOĞAN</i>	
Ümmü Seleme (ö. 62/681) Örnekliğinde Erken	
Dönem İslam Tarihinde Kadın ve Hicret Olgusu	231
<i>Kadir ERBİL - Ahmet GÜLÜMSER</i>	

KUR'ÂN'DAKİ KADIN DİYALOGLARINA İLİŞKİN RETORİK DİL

*Recep ÇELİK**

Giriş

İslam'a göre kadın, Allah'ın nazenin bir surette yarattığı ve toplumun temeli olan aile yuvasını inşada önemli etkiye sahip olan mukaddes bir varlıktır. İslam'ın kadına yönelik bakış açısı, kadının onurunu ve değerini vurgulayan ve ona tam bir saygı gösterilmesi gerektiğini öğreten bir görünüm arz etmektedir. İslamî bakış açısıyla kadının insanlık değerinin yükseltilmesi ile onun aile hayatındaki rolü, ibadet ve manevi hayatı, eğitim ve çalışma hayatı, mülkiyet hakları ve kişisel güvenlik hakları gibi temel hakları teminat altına alınmıştır. İslam, kadının maruz kalabileceği her türlü zulmü ve istismarı kesinlikle reddeder. Kur'an-ı Kerim'de 114 surenin içinde الرِّجَالُ "er-Ricâl" yani "Erkekler" ismini taşıyan bir sure bulunmazken, النساء "en-Nisâ: "Kadınlar" ismiyle anılan bir surenin olması ve surede daha çok kadınlarla ilgili konuların ele alınması, İslam'ın kadına verdiği değeri vurgulaması açısından oldukça önemlidir. Bu konum, daha önce sürekli ikinci planda tutulan ve hakları çiğnenen kadınları onurlandırmanın ve onları İslam toplumu içinde hak ettikleri yere getirmenin açık bir göstergesidir. Ayrıca kadınlarla

* Öğr. Gör. Recep ÇELİK, NEVÜ İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati ABD. recepcelik@nevsehir.edu.tr Orcid: 0000-0002-5099-1231.

ilgili bazı hususları ihtiva eden Talak suresi, “Sûretü'n-Nisâ es-Suğrâ”, Nisâ sûresi de “Sûretü'n-Nisâ el-Kübrâ” şeklinde bir ayırım ile de isimlendirilmiştir.

Bu çalışmada Kur'ân-ı Kerim'de bulunan farklı diyalog türlerinden özellikle kadınların dili üzerinden oluşturulan bazı diyalog türleri ve kadınlara ait özel münacat örnekleri incelenecektir. Kur'ân ifadelerinde kadının, bireysel anlamda monolog olarak dua ve iltica şeklinde veya ikili diyalog şeklinde birçok konuşmaları bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in farklı birçok yerinde kadına söz hakkı verilerek konuşturulduğu ve böylece onun bireysel dünyasında ve toplum içindeki konumuna dair bazı özelliklerinin ortaya çıkarıldığı görülmektedir. Kraliçe Belkıs'ın kendi kavmi ile Hz. Meryem'in Hz. Zekeriya ile Hz. İbrahim'in eşinin meleklerle ve Mısır kralının vezirin hanımı ile diyalogları bunlardan bazılarıdır. Çalışmamızda kadına ait olan bu diyalogların incelenmesi ve özellikle münacatların içerdiği retorik nüktelerin araştırılmasıyla kadının sahip olduğu rol ve konumun detayları netleştirilmeye çalışılacak, böylece ilgili ayetleri, günümüzün gelişen ve çok değişken 21. yüzyıl şartları bağlamında yeniden tefekkür etme fırsatı olacaktır.

Kur'an-ı Kerim'de kadınların haklarına ve toplumsal statülerine verilen önemi vurgulayan pek çok ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerden birisi: *“Erkek olsun, kadın olsun, her kim iman eder ve iyi işler yaparsa, işte onlar cennete girerler ve onlara zerre kadar haksızlık edilmez.”* ayetidir. Bu çalışmada Kur'ân-ı Kerim'de yer verilen kadının rabbi ile kurduğu bazı diyaloglarından özellikle Sebe melikesi Belkıs'ın, firavunun hanımı Hz. Âsiye'nin ve Hz. Meryem'in annesi Hanne'nin Hz. Allah'a münacatlarından bahsedilecektir. Kur'ân-ı Kerim, kadının tek başına kalarak yalnız gibi görüldüğü ve bitip tükenmediği her anda rabbine iltica hakkını kullanarak aslında en

güçlü pozisyonda olduğunu, sesini duyurduğunu ve kıymet bulduğunu bildirmektedir. Münacatlar, bu hanımların yaşadıkları badirelerin zirvesinde ve hayatlarının en önemli keretesinde meydana gelmesi yönünden önem arz etmektedir. Bu hanımlardan tacı tahtı bırakan Belkıs, azılı firavunun küfürüne direnen Hz. Âsiye, ahlak ve iffet abidesi kızını Allah'a adayışın sembolü olan Hanne, Allah'a münacatlarıyla ortaya koydukları irtibat üzerinden günümüz kadınlarıyla da bir türlü diyalog gerçekleştirmektedirler. Böylece bu üç hanımın münacatlarına ilişkin ayetlerin içerdiği belagat unsurları incelenecek ve bulunan nükteler üzerinden oluşan anlamlara işaret edilecektir.

1. Diyalog Kelimesinin Anlamı

Yunan orjinli olan diyalog kelimesi, sözlükte "İki kişinin konuşması, karşılıklı konuşma, muhavere, sohbet, tarafların bir araya gelerek belirli konular üzerinde konuşması ve karşılıklı konuşmaya dayanan eser" anlamlarına gelmektedir. "Dia" ve "logos" sözcüklerinin terkibinden meydana gelen diyalog sözcüğü, "düşünceyi takip etmek" şeklinde bir anlama tekabül etmektedir. Mantık kaideleri çerçevesinde tartışma ve akıl yürütme anlamında¹ kullanılan "diyalektik" kelimesi ve bazı maddelerin gözeneklerden daha kolay geçmesi esasına göre yapılan analiz usulü anlamındaki "diyaliz" kelimesi, aynı temel anlamın etrafında oluşan türev kelimelerdir.²

Arapçada diyaloğun karşılığı olarak kullanılan الجوار "elhivâr" kelimesi, farklı müştaklarıyla Kur'an-ı Kerim'de yer

¹ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 1/287.

² Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Bahar Yayınları, 1996), "Diyaliz" md, 1/290.

almaktadır.³ Mufâ'ale babından ikinci mastar olan bu kelime, büründüğü kalıp gereği müşareket yani karşılıklı konuşma anlamına delalet etmektedir. Morfoloji açısından sülâsi mücerredin birinci babından حَارَ يَحْوُرُ fiili, kök itibariyle “dönmek” anlamını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu kelimenin, mütekelimin kelimünün muhataba dönüşü ve tevcih edilmesi, aralarında kelamı döndürmeleri⁴ iyiden kötüye veya azdan çoğa dönmek⁵ gibi anlamlardan alındığı belirtilmiştir. Nitece olarak “hivâr”; “iki kişi veya daha çok kişi arasında geçen konuşma” olarak tarif edilmiştir. Hivâr denen üslupta karşılıklı etkileşim söz konusu iken bunun karşıtı olan monolog üslubunda ise tek taraflı olarak bir kişinin bir gruba veya muhatabına fikirlerini aktarması, muhatapların ise onu dinlemesidir.⁶

2. Hivâr/Diyalog Üslubunun Önemi ve Gayesi

Diyalog, kültürel alışverişte ve iletişimin özellikle halklar ve bireyler arasında önemli bir üslup çeşididir. Diyalog, karakter gelişimini ve kişilerin özelliklerini anlamada bize önemli ipuçları sunar ve başkalarını anlamakta temel bir araç olarak işlev görür. Aynı zamanda fikirlerin ve mesajların etki-

³ el-Mücâdele 58/1, el-Kehf 18/34,37.

⁴ Ebû Muhammed Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh b. el-Merzübân el-Fârisî el-Fesevî, *Tashîhu'l-Fasîh*, nşr. Mısır Yüksek İslam Konseyi (Kahire: Mısır Vakıflar Bakanlığı, 2004), 1/370.

⁵ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, nşr. Dâru Sâdır (Beyrut: Dâru Sâdır, 2012), 4/218; Ebü Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî, *Cemheretu'l-Luğa*, nşr. Yazma ve Çeviri Kültür Kurumu (Beyrut: Dâru'l-İlmi-li'l-melâyîn, 1987), 1/525; Ebü'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, nşr. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye (Beyrut: 1998), 1/221.

⁶ Ziya Ünsel, *Hitâbet Sanatı ve Meşhur Hatipler* (İstanbul: Fuad Gücüyener Yayınları, 1950), 5-6.

li bir şekilde iletilmesi ve gerektiğinde ikna edilmesi için kritik bir araçtır. Bu etkili üslup, peygamberlerin ve onların varisleri olan âlimlerin başarılı bir şekilde kullandığı bir iletişim yöntemidir. Onlar, hıvâr esnasında delillerin en güçlüsünü, ifadenin en zarifini ve kelamın en etkileyicisini ustaca kullanmışlardır. Bu sayede, mesajları daha etkili bir şekilde muhataplarına ulaştırmışlar ve insanları düşünmeye ve araştırmaya teşvik etmişlerdir. Allah'ın kelamını tebliğ ve yaymada son derece önemli olan bu iletişim üslubu, kâfirleri ikna etmek ve yanlış yolda olanları hakikate yönlendirmek için kullanılmıştır. Bu sayede, hıvâr, Allah'ın mesajını insanlara ulaştırmada hayati bir rol oynamış ve peygamberlerin misyonlarının başarılı bir şekilde yerine getirilmesine katkıda bulunmuştur.

Hıvâr üslubunun en önemli işlevlerinden biri, gizli olanı ifşa etmek ve soyut kavramları somut bir biçimde ifade etmektir. Bu üslup sayesinde, anlaşılması zor veya soyut olan fikirler, duygular veya mesajlar daha net ve anlaşılır hale getirilir. Bu da iletişimin etkisini artırır ve insanların daha derin anlamlarla etkileşim kurmasına olanak sağlar. Hıvâr, bilinmeyenleri keşfederek ve anlaşılmayanları anlaşılır kılarak iletişimin derinlik kazanmasına katkıda bulunur. Şartlarına riayet edilerek gerçekleştirilen hıvârın önemli fonksiyonlarından olarak; bir delili açık bir şekilde ortaya koyabilmek, muhatap kitlenin kalplerine nüfuz edebilmek için kavli ley-yin⁷ ve hulûl-i müslihâne⁸ bir üslupla farklılıkları azaltarak muhataplarla ortak bir noktada buluşma gayesi gibi hususlar zikredilebilir.

⁷ Bz. Taha 20/44.

⁸ Hulûl-i müslihâne: Konuşurken bir şeye tatlı ve usullü bir giriş yapmak. Bk. Heyet, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat* (İstanbul: Türdav, 1992), "Hulul", 1/392.

3. Hıvâr/Diyalog Üslubunun Kur'ân-ı Kerimdeki Kullanım Şekilleri

İnsanlarla iletişimi mümkün kılan temel unsur dildir. Muhataba mesaj gönderirken herkesin anlama ve kavrama biçimi farklı olabileceğinden dolayı tek bir üslup kullanmak her zaman uygun olmayabilir. Özellikle Kur'ân-ı Kerîm gibi bütün insanlığa hitap eden ilahi bir kitap, hedeflediği kitleye ulaşmak için çeşitli anlatım tarzları kullanmıştır. Çünkü insanların farklı anlama düzeyleri ve hassasiyetleri bulunmaktadır. Retorik unsurları eşsiz bir şekilde kullanan Kur'ân-ı Kerîm, muhataplarıyla iletişim sağlarken çeşitli belagat üsluplarını, beşerin benzerini yapmaktan aciz kalacağı şekilde kullanmıştır. Bu üsluplar, iltifat⁹, tekrar, istifham (sorgulama), kase (yemin), nida (çağrı), tasvir (betimleme) gibi sanatlar olmakla birlikte sık kullanılan üsluplardan biri de hıvâr (diyalog) üslubu olmuştur. Sözselsel bir eylem olan bu çeşitlilik, mesajın farklı muhataplara daha etkili bir şekilde ulaştırılmasına katkı sağlama amacına matuf ilahi iradenin bir tecellisidir.

Kur'ân-ı Kerimin hıvâr üslubu, bazı yerlerde kişinin dua, yalvarış, kınama, serzeniş ve pişmanlık gibi hususlarının ifadesinde içsel yani monolog/kapalı devre şeklinde kendini

⁹ İltifat, sözlü ifadelerle oluşturulan anlatımın dinleyicinin dikkatini çekmek ve onu önemli bir şeye yönlendirmek için zamir ve benzeri araçlarla bir yönden diğerine birdenbire değiştirerek üslup farklılığı meydana getirme anlamında edebi bir sanattır. Detay için bk. Ahmet Derviş Müezzîn, *Min revâi'î'l-esâlibi'l-belâğiyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, "Üslûbü'l-iltifât fi'l-i'câzi'l-belâğiyyi'l-Kur'âni" (Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2021), 5-27; Bazı sanatların tanımları ve Kur'ân'dan örnekleri için bk. Mehmet Kılıçarslan, *Edebi Açıldan Kur'an'daki Dua Ayetleri ve Rasulullah'ın Dilinden Dualar* (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2016), 152-153; Mehmet Sıddık Özalp, *Bedruddin b. Mâlik ve Belâgat İlmindeki Yeri* (Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2023), 95-98.

göstermekte, bazı yerlerde ise muhatap kitleye hitaben diyalog şeklinde gerçekleşmektedir. Bunlar, Allah Teâlâ ile Melekler arasındaki diyaloglar, Allah Teâlâ ile Peygamberler arasındaki diyaloglar, Allah Teâlâ ile şeytan (iblis) arasındaki diyaloglar, melekler-ile Peygamberler arasındaki diyaloglar, Peygamberler ile ümmetleri arasındaki diyaloglar, Peygamber ile aileleri arasındaki diyaloglar, Peygamber olmayan şahısların kavimleri arasındaki diyaloglar, Allah Teâlâ'nın insan ve cinler ile diyalogu ve Allah Teâlâ'nın cehennem ile diyalogu şeklinde sıralanabilir.¹⁰

Kur'ân-ı Kerîm'de, A'râf ehliyle cennet ehli ve cehennemliklere hitaplar, günahkârların canlarını teslim ederken yaptıkları konuşma, şeytanın cehennemliklerle konuşması, meleklerin ve salih kulların konuşmaları gibi çeşitli konular, monolog şeklinde aktarılmıştır. Bu anlatım tarzı, her bir karakterin düşünce ve duygularını daha etkili bir biçimde ifade etmelerine ve okuyuculara derinlemesine bir içselleştirme sunarak insanların bu kutsal kitapla bağ kurmasına katkı sağlar.

4. Kur'ân'daki Kadınların Diyalogları

Kuran-ı Kerim'de farklı birçok diyalog sahneleri zikredilmektedir. Bu sahneler, tarihte yaşanmış olaylar ve kişiler üzerinden aktarıldığı gibi ayrıca Kur'ân'ın bazı yerlerinde tahakkuk-ı vukûuna binâen ahirette meydana gelecek örneklerden de olabilmektedir. Bu diyaloglar iki kişi arasında, bir kişi ile bir topluluk arasında, kişi ile melek arasında ve özellikle kişi ile rabbi arasında olmaktadır. Biz bu diyaloglardan kişi ile rabbi arasında gerçekleşen diyaloglardan hususiyle kadınlara ait olan diyaloglara temas edeceğiz.

¹⁰ Kemal Aslan, *Kur'ân-ı Kerîm'deki Hitap Şekilleri ve Diyaloglar* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 113-123.

4.1. Belkıs'ın Rabbine Münacatı

Kur'an'da tevhid dinini kabul ettiği bildirilen Sebe melikesi Belkıs'ın¹¹ rabbine münacatı sadedinde şöyle bir monolog örneği dikkatlere sunulmaktadır. Belkıs'ın kendi kavmi ile birçok ikili diyaloglardan sonra aynı şekilde kendi nefsi ile baş başa kalarak içinden rabbi ile kurduğu irtibat şöyledir:

قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبْتَهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِمَا قَالَ إِنَّهُ
صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِنْ فَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ

“Ona (Belkıs'a şöyle) denildi: “- Saray'a gir.” (Süleyman tarafından yaptırılan sarayın giriş yerine, daha önce kristal cam konulmuş olup altından su akıtılmakta olduğundan Belkıs) bunu görünce derin bir su zannetti ve (ıslanmasın diye) elbiselerini kaldırarak bacaklarından (bir miktar) açtı. Süleyman dedi ki:(Ey Belkıs bacaklarını ört) o, camdan yapılmış şeffaf bir saraydır. (Belkıs şöyle) dedi: “- Ey Rabbim, gerçekten ben (önceden) nefsimi zulmetmişim. Şimdi Süleyman'ın beraberliğinde âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim olup Müslüman oldum”¹²

¹¹ Kur'an'da tevhid dinini kabul ettiği bildirilen Sebe melikesi Belkıs, günümüz Habeşistan/Etiyopya veya Yemen'in bulunduğu topraklarda hükümler olduğu düşünülen, tarih öncesi Sebe Krallığı'nın hükümdarı olarak bilinmektedir. Hüdhüd kuşu, hayvanlarla konuşma yetisine sahip olan Hz. Süleyman'a (aleyhisselam) Sebe adlı bir ülkeye seyahat ettiğini ve o bölgedeki insanların güneşe tapındıklarını aktarır. Hz. Süleyman, bu halkı kendisine itaat etmeye davet eden bir mektup gönderir ve Allah'ın kendisine çok üstün nimetler verdiğini ifade eder. Sonrasında Belkıs, İbrahimî geleneğe uygun olarak hanif/tevhid dinini kabul eder. Belkıs'ın adı halk ağzında Balkız şeklinde söylenmektedir. Bk. Orhan Seyfi Yüceltürk, “Belkıs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/420-421.

¹² en-Neml 27/44. Bk. *Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meal-i Alisi*, çev. Ali Fikri Yavuz (İstanbul: Sönmez Yayınları, 1967).

Özellikle ayetin son kısmında Belkis'a ait şu ifadelere yer verildiğini görmekteyiz:

قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Ayette Sebe Krallığı'nın hükümdarı Belkis, Süleyman Peygamberi (a.s.) görünce güneşe taptığı ve Allah'tan başkasına secde ettiği için kendine zulmettiğini söylemektedir. Allah'ı birleyerek Süleyman (a.s.) ile birlikte sadece O'na teslim olduğunu ve iman ettiğini ifade etmektedir. Ayetteki bu ifadelerde, başta hak dinden haberi olmayan bir kadın olan Belkis'ın daha önce kraliçelik payesine sahip olduğu, sonrasında akliselim ile hidayete yönelerek Rabbine dua ve niyazda bulunduğu cümleleri nazarı dikkate verilmektedir. Kraliçe Belkis, kendi hatasından dolayı kendi içinde yaşadığı pişmanlık duygusunu evvel emirde itiraf ederken rabbinin adını önceleyerek merhametini büyük bir ümitle beklediğini göstermiştir. Devamında وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ifadeleri ile bu samimiyetini derhal ortaya koymuş ve Süleyman (a.s.)'a tabi olarak onun rehberliğinde sadece güneşin değil bütün âlemlerin Rabbi olan Allah Teâlâ'ya tam bir teslimiyet gösterdiğini açık bir şekilde ifade etmiştir.¹³

Bu ifadelerden bir kadının cinsiyetinin ön planda tutulmadığı, hakkaniyetli olan muamelesinin ve salih amelinin asıl zikre şayan olarak değerli olduğu anlaşılmaktadır.

4.2. Firavun'un Hanımının Rabbine Münacatı

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

¹³ Detaylı bir çalışma için bk. Seyfullah Aruk, *Kur'an'da Kadın Kıssaları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 88-96.

Allah, iman etmiş olanlara firavunun hanımını (Âsiye bint Müzâhim) örnek gösterdi. Hani o, (güvenli bir yuva hasretiyle) yalvararak demişti ki; “Rabbim! bana nezdinde, cennette bir ev yap. Beni firavundan ve onun yaptıklarından kurtar ve beni o zalimler güruhundan selâmete çıkar.”¹⁴

Âsiye, inkârcı ve zalim bir kocanın baskısı altında olmasına rağmen imanından ödün vermeden, dönemin zorlu koşullarında bile dünyevi nimetleri reddederek Hz. Allah'ın hoşnutluğunu tercih etmiştir. Netice olarak yüceltmeye değer bir şahsiyet olan Hz. Âsiye için Rabbi ile yaşadığı iç diyalog dile getirilmiş ve ortaya koyduğu örnek mücadelesi Kur'ân dili ile ebedileştirilmiştir. Bir hükümdar sarayında birçok dünyevî varlık ve saltanat içinde yaşarken onların haddi zatında hiçbir kıymeti olmadığını anlamış, küfrün insanları ne kötü akıbetlere uğratacağını takdir etmiş, güzel bir iman ile nitelenmenin mutluluk vesilesi olduğunu ve her şeyin üstünde bulunduğunu bilmiştir. Ayette bir kadının Hz. Allah'a münacatından biz insanlar tarafına bakan yönünden çıkarılacak ders ve ibret odur ki: Dünyanın fâni varlığı için ebedî olan ahiret saadetini ve mukaddesatını feda etme cehaletinde bulunmamaktır. Böylece ezelden gelip ebede giden bu cennet yolculuğunun kopmaz ve ayrılmaz ebedi yolcularından olma şuurunu yaşamaktır.

İslamî kaynaklarda, Âsiye'nin iman etme süreciyle ilgili farklı iki rivayet bulunmaktadır. Birinci rivayete göre, firavunun kızının saçlarını tarayan bir kadın, Allah'a iman ettiğini açıkladığı için fırına atılarak yakılmıştır. Bu kadının ruhu melekler tarafından semaya çıkarılırken, Âsiye bu olayı görerek Allah'a iman etmiş ve Hz. Musa'nın peygamberliğini tasdik etmiştir. Diğer bir rivayete göre, Musa ile sihirbazlar arasındaki mücadelede Musa'nın galip geldiği haberi duyulduğunda, Âsiye “Musa'nın ve Harun'un Rabbine iman

¹⁴ et-Tahrîm, 66/11.

ettim" diyerek hak dini kabul etmiştir. Âsiye, Allah'a iman ettiği için elleri ve ayakları kazıklara bağlanarak güneş altında işkence görmüştür. Bir büyük kaya parçası üzerine atılmadan önce, "Rabbim! Benim için cennette yanında bir ev hazırla, beni firavunun kötülüklerinden ve zulmünden kurtar. Beni bu zalimlerden kurtar!" şeklinde dua etmiştir. Bu duanın ardından, Hz. Allah onun ruhunu kabzetmiş ve kaya parçasının altında ezilmeden önce ruhu Allah'a kavuşmuştur.¹⁵ Her iki rivayette de Âsiye, firavunun zulmüne karşı direnen bir iman örneği olarak tasvir edilir. Âsiye'nin imanı ve sabrı, İslam literatüründe vurgulanan derslerden biridir ve inananların zorluklar karşısında nasıl direnmeleri gerektiği bu kahraman kadın üzerinden öğütlenmekte ve iman mücadelesine dair hatırası saygıyla anılmaktadır.¹⁶

Bu minvalde münacatlarını naklettiğimiz özellikle son iki hanımın da içinde yer aldığı bir hadisi şerifte "*Cennet kadınlarının en üstünleri Fatıma binti Muhammed, Hatice binti Huveylid, firavununun zevcesi Âsiye binti Müzâhim ve Meryem binti İmrân'dır*"¹⁷ buyrulmuştur.

Tahrîm suresinde geçmişte yaşamış olan iki mümin ve iki kâfir kadın, örnek ve ibret olarak anlatılmaktadır. Öncelikle Hz. Nuh ve Hz. Lut'un eşlerinden örnek verilmektedir.¹⁸ Hz. Nuh ve Hz. Lut'un eşleri, kendilerine dini hususta¹⁹ ihanet

¹⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî (Kahire: Dâru'l-Hicr, 2001), 28/110.

¹⁶ Ömer Faruk Harman, "*Âsiye*" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/487.

¹⁷ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, nşr. Müessesetü'r-Risale (Riyad: Müessesetü'r-Risale, 2009), 5/113; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/263-264.

¹⁸ et-Tahrîm 66/10.

¹⁹ Muhammed Ali Sâbunî, *Safvetu't-Tefâsîr* (Mısır: Dârusselam, 1996), 3/1532.

edip kâfirler tarafında duruş sergiledikleri için helak olduklarından bahsedilmektedir. Onların peygamber eşleri olmalarının, onları bu korkunç azaptan kurtaramadığına vurgu yapılarak insanın kendi amelleriyle yüzleşmesinin kaçınılmaz bir sonuç olacağı bildirilmiştir. Bu iki kadından sonra firavunun hanımı Âsiye'den bahsedilmiş²⁰ ve sonrasında Hz. Meryem'den bahsedilmiştir.²¹ İman etmeyen kadın örneklerine yer verilirken onlara söz hakkı verilmeden gıyaben bahsedilmiş ve adeta Allah Teâlâ, hakikati kabul etmeyen kadınları muhatap almayarak onlara diyalog kapısını kapatmıştır. Buna karşın olumlu örnek olan diğer iki hanımdan bahsedilirken onların münacatlarına yer vermiş ve onları muhatap olarak değer verdiğini göstermiştir.²²

4.3. İmrân'ın Hanımının Rabbine Münacatı

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Meryem'in babasından İmrân, annesinden ise "İmrân'ın hanımı" diye bahsedilmektedir. Bazı kaynaklarda Meryem'in annesinin adının Hanne olduğu ifade edilmiştir. İmrân ve Hanne çifti, yaşlı olmalarına rağmen uzun zaman çocukları olmamıştır. Bir gün, Hanne ağaç üzerindeki bir kuşun yavrusunu beslerken şefkat dolu bir anne sevgisiyle içindeki hasret ve özlemle Allah'a dua etmiş ve o an duaları kabul edilenlerden olmak için Rabbine yalvararak şöyle demişti:

إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَدَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ

أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

İmrân'ın zevcesi (Meryem'in annesi) şöyle demişti: "- Ey Rabbim, karnımdakini (Beyt-i Makdis'e hizmet etmek üzere) hür (sırf

²⁰ et-Tahrîm 66/11.

²¹ et-Tahrîm 66/12.

²² Detaylı bir çalışma için bk. Seyfullah Aruk, Kur'ân'da Kadın Kıssaları, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 80-84.

Allah için adanan, dünya işlerinden hiçbir şeye karışmayan biri) olarak sana adadım. Böylece adağımı kabul buyur. Muhakkak ki sen, benim adadığımı hakkıyla iştirici ve niyetimin ne olduğunu kemâliyle bilensin.”²³

Nihayetinde Hz. Allah, İmrân'ın hanımının duasını kabul eder ve onlara ilahi lütufla bir çocuk bahşeder.

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنِّي وَضَعْتُهَا اُنْثٰى وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ

كَالْاُنْثٰى وَاِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَاِنِّي اُعِيْذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ

Allah onun ne doğurduğunu bildiği hâlde, (Hanne) onu doğurduğu zaman (kulluğunun gereği olarak, durumunu Allah'a arz etmek üzere) “Yâ Rabbi! Şüphesiz ben onu bir kız doğurdum, (velâkin ben, adağımı yerine getirme ümidi ile erkek çocuk umuyordum. Zira) erkek, kız gibi (güçsüz ve korunmaya muhtaç) değildir. (Erkek çocuk kıza göre daha güçlü ve dayanıklı olduğu için, benim adağuma daha uygun düşerdi. Ve ayrıca, Beytülmakdis hizmetine sadece erkek çocuklar kabul ediliyor)” dedi. (Hanne sözlerine şöyle devam etti: “Yâ Rabbi! (Fakat) ben, (yine de sözümü tutuyorum) ona (kızıma âbit, hâdim manasına, erkek ismi) Meryem adını verdim. Onu ve soyunu, kovulmuş şeytanın kötülüklerine karşı Sana emânet ediyorum ya Rab!”²⁴

Hanne'nin duasındaki nezri, onun erkek çocuk beklediği çünkü Yahudi şeriatına göre mâbede adanan çocukların genellikle erkeklerden olduğu bildirilmiştir. Hanne'nin duası kabul edilmiş fakat o, bir kız çocuğu dünyaya getirmiş olması karşısında şaşkınlığını gizleyememiştir. Kız olarak doğduğunda adağını yine de yerine getirmesi gerektiği düşüncesiyle Meryem'i kız başına mabede nasıl bırakması gerektiği hakkında tereddütler yaşamıştır. İmrân'ın hanımı Hanne, geleneklere bağlılık gereği, çocuğunu dünyaya getirdiği an-

²³ Âl-i İmrân 3/35.

²⁴ Âl-i İmrân 3/36.

da ya da süttten kesildikten sonra Hz. Hârûn soyundan gelen din adamlarının ikamet ettiği Beytülmakdis'e götürür ve kutsal emaneti onlara güvenle teslim eder. Bu kutsal görev, aile geleneğinde uzun süredir devam eden anlamlı bir adettir. Hz. Zekerıyyâ, Meryem'in teyzesinin kocası ve dolayısıyla onun dayısıdır. Onu himayesine almak istemektedir. Ancak Yahudi din adamları, Hz. Meryem'in babası İmrân'ın kendi dinî liderlerinden biri olduklarından dolayı çocuğu kendi himayelerine almak isterler. Ancak Hz. Zekerıyyâ bu durumu kabul etmeyerek, Meryem'in güvenliğini ve refahını sağlamak için onun himayesini sürdürmek istemektedir. Sonuç olarak, Tevrat'ı yazanlar, kalemle yazdıkları metinleri suya atarak kura çekerler. Yaklaşık on dokuz veya yirmi dokuz kişinin arasında, sadece Zekerıyyâ'nın kalemi suyun yüzeyinde kalır. Bu sayede Hz. Meryem'in himayesini o üstlenir. Zekerıyyâ, Meryem'i koruması altına alır, evine götürür ve onu teyzesine teslim eder; ayrıca Meryem için bir süttanne tutar. Meryem ergenlik çağına geldiğinde, annesinin yaptığı adak gereği onu mâbede götürür. Meryem, burada kendisine tahsis edilen bir odaya yerleşir. Kur'an'ın ifadesine göre Melekler ona, *"Ey Meryem! Allah seni seçti; seni tertemiz yarattı ve seni bütün dünya kadınlarına üstün kıldı. Meryem! Rabbine divan dur, secdeye kapan ve (O'nun huzurunda) rükû edenlerle birlikte rükû et!"*²⁵ diye tavsiyelerde bulunurlar.²⁶ Aslında ayetin devamında *"وَاللَّهُ أَكْبَرُ بِمَا وَضَعْتَ"* *"Allah, ne doğurduğunu bilip dururken"* buyrulmasından Meryem'in kız olmasına rağmen mabede nezredilmesinin Allah tarafından kabul edildiği de anlaşılmaktadır. Ayette, çocuğun adının annesi tarafından verilmesi ve babasından hiç bahsedilmemesi dik-

²⁵ Âl-i İmrân 3/37, 42, 43.

²⁶ Ömer Faruk Harman, "Meryem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/236-242.

kat çekici bir ayrıntı olarak ortaya çıkar. Bu sebeple Hz. Meryem'in babası hakkında, daha o doğmadan önce vefat etmiş olabileceği şeklinde yorumlara sebep olmuştur.²⁷

Ayetteki Hanne'nin "erkek, kadın gibi değildir" ifadesine dair yapılabilecek bazı yorumlar bulunmaktadır. Mabedin hizmetini erkeklerin deruhte etmesine ilişkin öne sürülen bazı ontolojik üstünlükler konusunda argümanlar bulunabilir. Bunlardan mesela bir erkeğin, kadına ait doğal süreçlerden hayız, nifas gibi mabette bulunmaya mâni olan engellerden uzak olması, mabedin hizmetini görmek için gerekli fiziki güce sahip olması, diğer taraftan kadının erkeklerle ihtilat etme mecburiyeti gibi mahzurların bulunduğu belirtilmiştir. Bu gerekçeler çerçevesinde Hanne, "bir erkek kadın gibi değildir" demiş olmaktadır. Başka bir bakış açısından Hanne'nin bu ifadeleri değerlendirildiğinde onun kendisine bahşedilen kızın erkeğe üstün ve daha hayırlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu yorum doğrultusunda Hz. Meryem'in annesi şu ifadeyi kullanmış olur: "İstediğim oğlan, Allah'ın bana bahşettiği kız gibi olamaz." Bu yoruma göre Meryem'in annesi, Allah'ın kendisine verdiği şeyin, kendi isteğinin ötesinde daha hayırlı olduğunu fark eden, marifet sahibi bir kadın olarak tasvir edilir.²⁸

²⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 3/235; Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtilhu'l-gayb*, nşr. Dâru'l-Fikir (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1981), 8/27. Detaylı bilgi için bk. Mahmut Ay, "İşarî Tefsirlerde Hz. Meryem", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2011), 123-138.

²⁸ Avnullah Enes Ateş, Arslan Adnan, "Âl-i İmrân 36. Âyette Geçen 'Erkek Kız Gibi Değildir' İbâresi Hakkındaki Yorumlara Dair Bir Değerlendirmesi" *Eskişeni* / 44 (Eylül 2021): 569-584; Detaylı bir çalışma için bk. Seyfullah Aruk, *Kur'ân'da Kadın Kıssaları*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 98-102.

Görüldüğü üzere ayetler, Hanne'nin bir kadın olarak kendi iç dünyasındaki duygularını, dile getirilen ve getirilmeyen hissiyatını hatta kendisi ile Hz. Allah arasında gizli kalmış olabilecek farklı boyutları ile ortaya koyduğu bir diyalog örneğini bizlere sunmaktadır. Yine Kur'an'ın, sözüne sadık ve Allah'a teslimiyeti yüksek olan bir anne ve iffet abidesi pir-u pâk iffetli kızına dair oluşturulan bir diyaloga özel olarak yer vermesi, kadının konumuna dair anlamlı bir örnektir. Hanne'nin Rabbi ile kurduğu diyalogunda “يَا رَبِّ” “yâ rabbi yani ey Rabbim” ifadesi yerine daha yakınlık ve samimiyet ifadesi için nida harfi olmadan direk “رَبِّ” “rabbi yani Rabbim” şeklinde hitap etmesi, onun Hz. Allah'a olan rağbet ve yakınlığını gösteren bir işaret olmaktadır.

5. Kadın Diyaloglarına İlişkin Kur'an'daki Retorik Dil

Kur'an-ı Kerim'de özellikle Allah'a iltica ve münacatlarına yer verilen üç hanımdan bahsedilmiştir. Bunlar ayetlerde anlatılan olumsuz örneklerin karşısında; itaat, ibadet ve teslimiyetiyle öne çıkan Sebe melikesi Belkis, İmrân'ın eşi Hanne ve firavunun eşi Âsiye gibi kadınlardır.²⁹ Bu başlıkta özellikle bu hanımların Allah'a münacatlarını ihtiva eden cümlelere ilişkin belagat yönü ele alınacaktır.

5.1. Belkis'in Münacatı

قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ³⁰

²⁹ Kadın hitabının duygusal anlamda da etkili olduğuna dikkat çeken Şair Halil Merdem Bek (ö. 1959), yalın bir kadın konuşmasının Arap şairi Asma'î'nin sözlerinden daha etkili olabileceğini savunmuştur. Bk. Süleyman Can, *Suriye'de Bir Türk Şair Halil Merdem Bek Hayatı, Eserleri ve Şiirlerinin Yapısal/Tematik İncelemesi* (Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2022), 167.

³⁰ en-Neml 27/44.

Ayet-i kerimede Belkıs, Allah'a hitabında nida edatını, siyak gereği kullanması gerektiği halde terk ederek رَبِّ diyerek kendisini Allah'a yakın görmesinden ve tamamen teslim olmak istemesinden dolayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Devamındaki ظَلَمْتُ “zalemtü yani ben zulüm ettim” ve اسَلَمْتُ “eslem-tü yani teslim oldum” kelimelerinden de bu duygusal tepkisi ve itirafı açıkça ortaya çıkmaktadır. Belkıs, güneşe taptığına pişman olduğunu رَبِّ ifadesiyle, açıkça yanlış yaptığını ظَلَمْتُ ifadesiyle, önceki bütün duygularından arınarak iman ettiğini اسَلَمْتُ ifadesiyle ilan ederek ihlasını ortaya koymuştur.

Belkıs'ın iman etme cümlelerindeki kullandığı kelime sıralamasına dikkat edildiğinde kelime-i tevhid formülasyonunu düşündürmektedir. Önce olumsuz olan ظَلَمْتُ ile sonra olumlu olan اسَلَمْتُ ile tasdik oluşturulması, لا اله الا الله kelimesindeki eksi-artı kutup ile iman nurunun ateşlenmesini sembolize etmektedir. Kur'an'ın genelde riayet ettiği bu üslup, فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى ³¹

“Kim tâğûtu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir.” gibi ayetlerde kendini göstermektedir. Bu hüküm, İslam hukukunda دَرُءُ الْمَفْسِدِ أَوْلَى مِنْ جَلْبِ الْمَصَالِحِ; “Def-i mefâsid, celb-i menâfiden evlâdır/Mefsedeti yok etmek menfaati celp etmekten önce gelir” şeklinde kaidleştirilmiştir.³² Bu kaide, ayetler arası insicamda kendini hissettirmektedir. Mesela Kur'ân-ı Kerim'in son on suresi

³¹ el-Bakara 2/256.

³² Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübki, *el-Eşbâh ve'n-Nezâîr*, thk. Adil Ahmet el-Mevcut (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1991), 1/455; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûfî eş-Şâfiî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâîr* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 1/8.

arasında bu prensibin işletildiği görülmektedir. Fil suresi def'i mefsedet, Kureyş suresi celb-i menfaat, Mâûn suresi def'i mefsedet, Kevser suresi celb-i menfaat, Kâfirûn suresi def'i mefsedet, Nasr suresi celb-i menfaat, Tebbet suresi def'i mefsedet, İhlas suresi celb-i menfaat, Felak suresi def'i mefsedet, Nâs suresi celb-i menfaat şeklinde yorumlanabilmektedir. Ayrıca bu kaide çok geniş alanlarda kabul görmüş bir prensip olarak kendini göstermiştir. Örnek olarak, tasavvuf-taki manevi gelişim yolculuğu aşağıdaki cümleyle özetlenebilir: *الْتَحَىٰ ثُمَّ التَّحَىٰ ثُمَّ التَّحَىٰ* ; “önce arınma ve temizleme sonra süsleme ve donatma sonra ise tecelli ve zuhurat.”³³ Şemseddin Sivasî'nin “Sür çıkar ağyârı dilden tâ tecellî ide Hakk, Pâdişâh konmaz sarâya hâne mamûr olmadan / Allah'tan gayrı ne varsa gönlünden çıkar ki Hak sende tecelli etsin, Çünkü padişah (Allah), mamur bir hale gelmeden gönül sarayına gelmez”³⁴ sözü de bu gerçeği işaret eden bir bercestdir.

Yine Belkıs'ın ifadesindeki *وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ* cümlesinde, önceki ayetlerde geçen “tekûme min makâmike ³⁵ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ” yani yerinden kalkmadan” cümlesinde olduğu üzere cinâsu'l-İştikak³⁶ sanatı icra edilmiştir.³⁷ *إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي* cümlesi “in-

³³ Isamuddin İbrahim b. Arapşah el-İsferâyînî, *Tercüme-i Mîzânû'l-Edeb* (İstanbul: Takvimhane-i Amire Yayınevi, 1841), 297.

³⁴ Osman Bedreddin Erzurûmî, *Gülzâr-ı Sâminî-Mektûbât* (İstanbul: Marifet Yayınları, 2006), 2/640.

³⁵ en-Neml 27/39.

³⁶ İştikak, bed'î ilminde “aynı kökten birkaç kelimeyi bir sözde toplamak” anlamında bir cinas türü olarak kullanılır. “ *وَمِنْ شَرِّ حَامِدٍ إِذَا* ” *وَالنَّفْتِ* ” âyetinde (el-Felâk 113/5) iştikak cinası bulunmaktadır. *السَّاقِ بِالسَّاقِ إِلَىٰ رَبِّكَ يُؤْمِنُ الْمَسَاقِ* (el-Kiyâme 75/29-30) âyetindeki “sâk” ile “mesâk” kelimeleri arasındaki benzerlik yine buna başka bir örnektir. Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lüğatı*, (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 1973), “Sâk”, 31-32.

³⁷ Muhammed Ali Sâbunî, *Safvetu't-Tefâsîr* (Mısır: Dârusselam, 1996), 2/975.

ne" ile başladığı için tekit unsurlarından sübut ve istimrar ifade eden cümle-i ismiyye formatında oluşturulmuştur. Cümlede tekit unsurlarından olarak; cümle ismiyye olması, tahkik ve tekit ifade eden اِنَّ harfi ile başlaması, fiilin mefulü ya-i mütekellim olarak ظَلَمْتُنِي "zalemtüni" şeklinde değil de tekid-i manevî olarak نَفْسِي kelimesi ile tekitlenmesi zikredilebilir. اِنَّ ظَلَمْتُ نَفْسِي ayetinde haber cümlesi olarak ظالِمٌ yerine ظالمٌ kelimesinin tercih edilmesi, Belkıs'ın her zaman devam eden bir küfür zulmü olmadığını, geçici bir gaflet olarak zulme bulaştığının itirafıdır. Fiil cümleleri hudûs ve tecedüd ifade ettikleri için Belkıs'ın durumuna daha uygun olup sübut ve devamlılık anlamı ifade eden ismi fail formatı, bu bağlamda uygun değildir.

5.2. Hanne'nin Münacatı

اِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ اِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ³⁸ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنِّي وَضَعْتُهَا اُنْثٰى وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنْثٰى وَاِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَاِنِّي اَعِيْذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ³⁹

Öncelikle ayetin başında زَوْجَةُ عِمْرَانَ "zevcetü İmrân" yerine اِمْرَأَتُ عِمْرَانَ "imraetü İmrân" ifadesi dikkat çekmektedir. Kuran-ı Kerim'in geneline bakıldığında bu tercihin maksatlı bir tercih olduğu ve bu kelimelerin anlam yönünden birbirlerinin yerine kullanılmayacak kadar semantik derinliğinin bulunduğu görülür. Kadın ile erkek arasında tam bir aile olma durumu bulunur, aralarında tam bir insicam ve uygunluk bulunup din ve ahlak yönünden bir fark olmadığına birbiri-

³⁸ Âl-i İmrân 3/35.

³⁹ Âl-i İmrân 3/36.

nin eşi anlamında زوجة "zevce" kelimesi kullanılır. Ancak kadın ile erkek arasında her yönden kâmil bir birliktelik ve aile uyumu yoksa o zaman امرأة "imrae" kelimesinin kullanılması gerekmektedir.⁴⁰ Bakara sûresi 35. ayette وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ "Biz: Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin dedik" örneğinde ve Ahzap sûresi 6. ayette النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ "Peygamber, müminlere kendi canlarından daha yakındır. Eşleri, onların analarıdır." örneğinde, Rum sûresi 21. ayette وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ "Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O'nun (varlığının) delillerindedir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır." örneğinde ve Furkân sûresi 74. ayette (Ve o kullar): رَبِّمِيز! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takvâ sahiplerine önder kıl! derler." örneklerinde bu minvalde kullanılmıştır. İzahı sadedinde olduğumuz ayette ise Hanne ile İmrân'ın birbirlerine ahlak ve inanç yönünden tam anlamıyla eşit olmadıklarından امرأة "imrae" kelimesi tercih edilmiştir.

Ayet-i kerimede Hanne, Hz. Allah'a hitabının başında nida edatını siyak gereği kullanması gerektiği halde terk ederek رَبِّ "Rabbi yani Rabbim" diyerek kendisini Hz. Allah'a yakın gördüğünden, tamamen ona teslim olduğundan ve vesfasına olan rağbetinden dolayı tercih etmiştir.

Yine رَبِّمِيز "innî nezertü leke mâ fî batnî yani ben sana karnımdakini nezrettim" cümlesinde tekit unsurların-

⁴⁰ Detay için Bk. Abdulcevad Abdulhasen Ali, "Dealetü lafzateyi'z-zevce ve'l-mer'e fi'l-Kurâni'l-Kerim", *Irak Ehl-i Beyt Dergisi* 13 (2012), 117-124.

nin yerine اَمْرَاتٌ فِرْعَوْنَ “imraete firavn” ifadesi tercih edilmiştir.⁴³

Yine ayet-i kerimede Âsiye, Hz. Allah’a hitabının başında nida edatını bağlam gereği kullanması gerekirken zor durumda kaldığı için بِرٍ diyerek feryat ederek kendisini Hz. Allah’a daha yakın olarak konumlandırmak ve başka kimse-den umudu kalmadığı için Hz. Allah’a olan rağbetini göstermek için bu üslubu tercih etmiştir.

Bu ayetteki ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا “Allah, inananlara misal gösterdi.” ifadesinde, önceki ayette geçen ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا “Allah, inkâr edenlere misal verdi.” ayetinde bahsedilen ehli tuğyanın durumunu ehli imanın durumu ile karşılaştırmak için mukâbele⁴⁴ sanatı yapılmıştır.⁴⁵ Bazı âlimlere göre kelâmı güzelleştiren muhasenât-ı bedîiyye sanatlarından olan bu sanat, tıbâk⁴⁶ sanatı olarak da isimlendirilmiştir.

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا اَمْرَاتٌ فِرْعَوْنَ ayeti, öncelikle yakınlarından birinin küfür üzere olmasının mümin bir kişiye zarar vermeyeceğini iltizamî delalet⁴⁷ ile anlatmaktadır. Hatta Allah

⁴³ Bk. Abdulcevad Abdulhasen Ali, “Delaletü lafzateyi’z-zevce ve’l-mer’e fi’l-Kurâni’l-Kerîm”, *Irak Ehl-i Beyt Dergisi* 13 (2012), 117-124.

⁴⁴ Bk. el-Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî el-Leyşî, *el-Hayevân*, nşr. Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2003), 1/137; Ebû Hilâl Askerî, *es-Smâ’ateyn: el-Kitâbetu ve’ş-Şi’r* (Beyrut: Mektebetu’l-Unsuriyye, 1952) 337; İsmail Durmuş, “Mukabele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/101-102.

⁴⁵ Sâbunî, *Safvetu’t-Tefâsîr*, 3/1544.

⁴⁶ Bk. İsmâuddin el-İsferâyînî, *el-Evalu Şerhi Talhîsi Miftâhî’l-’Ulûm*, 1/139; İbnu’l-Mu’tezz, *el-Bedî’ fî’l-Bedî’* (Beyrut: Dâru’l-Cil, 1990), 22.

⁴⁷ Usul-i fıkıh ilminde bir lafzın mutâbıkıyye, tazammuniyye ve iltizâmıyye delaletlerinden biriyle manasına delaletinde dört türlü mana vardır. Bunlar İbare, işare, delale ve iktiza manalarıdır. Üç delaletten biri ile maksud-i aslî olarak sevk olunduğu manaya delalete “Dâl bi’l-İbare”, üç delaletten biri ile sevk olunan mananın

düşmanlarının en büyüklerinden birinin hanımı olsa da bunun gerçekte Hz. Âsiye için bir zarar ve zül vesilesi olmaya-çağı ifade edilmiş olmaktadır.

رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ “Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap” ayetinde nida harfi olmadan رَبِّ “Rabbi” şeklindeki ifade ile عِنْدَكَ “indeke” ifadesi, Hz. Âsiye’nin samimiyetini ve Hz. Allah’a yakınlık arzusunu göstermektedir. Ayrıca عِنْدَكَ terkindeki zarfın Hz. Allah’a ait muhatap zamirine muzaf kılınması, duasını yalnız Hz. Allah’a tahsis ettiğini vurgulamak içindir.

Yine bu cümle, Hz. Âsiye’nin öldükten sonraki dirilmeyi ve ahireti tasdik ettiğini, saraylarda yaşadığı debdebe yerine Hz. Allah’ın civarında olmayı tercih ettiğini göstermekte ve ⁴⁸الجَارُ قَبْلَ الدَّارِ وَالرَّفِيقُ قَبْلَ الطَّرِيقِ⁴⁸ hadisinin ifade ettiği gerçeği hatırlatmaktadır. Çünkü “mücâveret” anlamı ifade eden عِنْدَكَ zarfının, “dâr” anlamı ifade eden ve meful olan بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ ifadesi üzere takdim edilmesi buna delildir.⁴⁹ Bazı bilginlere “الجَارُ قَبْلَ الدَّارِ Darb-ı meseli Kur’an’da var mıdır?” diye sorulduğunda, onlar bu soruya Hz. Âsiye’nin ayet-i kerimedeki رَبِّ

gayrısına delaletle “Dâl bi’l-İşâre”, üç delaletten biri ile hükümdeki illet sebebiyle anlaşılan mananın lazımlına yani medlûl-i iltizâmiyyesine delalet etmesine “Dâl bi’-delâle”, üç delaletten biri ile vaz edildiği mananın gerekli ön koşuluna yani mütekaddim-i lazımlına zarureten delalet etmesine “Dâl bi’l-iktizâ” denir.

⁴⁸ Ebû’l-Kasım Müsnidü’-d-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, thk. Hamdi Abdulmecid Selfî, nşr. Mektebetü İbn Teymiye (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1983), 4/268; Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *Cemheretu’l-Emsâl*, thk. Muhammed ebû’l-Fazl İbrahim (Beyrut: Dâru’l-Cil, 1988) 1/219.

⁴⁹ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru’l-Muhît*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil (Beyrut: Dâru’l-Fikir, 2010), 8/290.

إِنَّكَ بَيْنَنَا فِي الْحَجَّةِ sözüünü örnek göstermişlerdir.⁵⁰ Yine Hz. Peygamber'in sefer duası olarak فِي السَّفَرِ وَالْخَلِيفَةِ فِي الْأَهْلِ : "Ey Allah'ım seferde yardımcımız/yoldaşımız ve geride (bıraktığımız) çoluk çocuğumuzu koruyucumuz sensin" Hadis-i şerifinin vârid olması aynı hakikati öğretmektedir.⁵¹

Özellikle بَيْنًا "beyten" kelimesinin nekre olarak kullanılması, Hz. Allah'ın vereceği her türlü nimete Âsiye'nin razı olduğunu göstermektedir. فِي الْجَنَّةِ "fi'l-cenneti" ifadesi ise onun, dünya nimetlerine karşı bir emelinin olmadığını ve zuht sahibi olduğunu da işaret etmektedir.

وَنَجِّي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (kötü) işinden kuru ve beni zalimler topluluğundan kurtar" cümlesinde Hz. Âsiye, وَنَجِّي "ve neccinî" cümlesini peş peşe açıktan tekrarlamasıyla firavundan gördüğü zulmün şiddetini göstermekte ve kendisinin bu zulümden Hz. Allah'a ısrarlı bir şekilde sığınmak istediğini ifade etmektedir.

مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ "min firavne ve amelihî" ifadesinde Hz. Âsiye, firavunun kendisinden, yaptıklarından ve ondan çocuk doğurmaktan uzak kalmak istemektedir. وَعَمَلِهِ "ve amelihî" kelimesindeki zamiri ism-i zahir değil de zamir olarak kullanmayı tercih etmesi ise firavunu tekraren zikre değer bul-

⁵⁰ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî en-Nüveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 7/28.

⁵¹ Ebü Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman Azamî, (Beyrut: el-Mektebu'l-İslamî, 2015), 4/383; Ebü Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1985), 12/41; Ebü Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef*, thk. Usame b. İbrahim, nşr. el-Fârûku'l-Hadîse li't-Tibâ'a ve'n-Neşr (Lübnan: Dâru't-Tâc, 1989), 18/515.

maması ve onun isminden dilini uzak tutarak onu tasvip etmediğini göstermek gibi nüktelere matuf olduğu söylenebilir.

Sonuç

Kur'an-ı Kerim insanlığa hem dünya hayatını hem de ahiret hayatını mebdé ve me'ad itibariyle İslam kanunu üzere öğreten mucizevî bir kitaptır. Çünkü bu kitap, retorik dilinin eşsizliği ile yaş kuru ne varsa her şeyi içine almış bir hazinedir. Kur'an-ı Kerim, bu hazinelerden biri olan kadını çok farklı yönlerden incelemiş özellikle Hz. Meryem, annesi Hanne ve Âsiye gibi kadınların ahlakî üstünlükleri ile temayüz etmiş olanları bizlere tanıtarak onların şanını yüceltmıştır. İlahi kelimeler içerisinde özellikle kadınlara yer verilerek imanlı ve ahlaklı olan hanımların değeri ebedileştirilmiştir. Böylece umumi olarak bütün insanların özelde ise peygamberlerin, padişahların, kralların hayatındaki kadının özel konumunu ortaya çıkarmıştır.

Âsiye ve Belkıs özelinde düşünüldüğünde onların toplumsal bağlamda, kadının geleneksel normlara karşı eleştirel bir tutum sergileme örneği göstermesi açısından önemlidir. Belkıs örneğinde olduğu üzere kadının kendi yönetimi altındaki yanlış yolda olan tebaası için nasıl sorumluluk üstelenmesi gerektiği ve etrafında bulunanların kararlarına kadının etkisi ortaya konmuştur. Temas ettiğimiz örneklerde kadının inancına sadakati üzerinde durulmuş, mücadelecî yönüne dikkat çekilmiş, hakikat karşısındaki tavizsiz duruşu, çaresizlik durumlarında Allah'a teslim oluşu ve en güçlü istinatgâh olarak Hz. Allah'a iltica edişi ortaya konmuş ve kadın algısı bağlamında pek çok dînî/ahlakî/hukukî mesajlar oluşturulmuştur.

Bu örnekler üzerinden günümüz kadınlarına çok önemli mesajlar verilerek onlara özel, değerler eğitimi verilmiştir. Nihayetinde bu örnekler, çok yönlü değerlendirilebilecek ve özellikle kadınlara anlatılabilecek şahsiyetlerdir. Son bölümde kadına ait bu iltica cümlelerindeki retorik inceliklere temas edilerek Arap dilinin ilahi bir ifadeye büründüğünde kazandığı anlam hazinesinden bazı nüktelerin keşfine gayret edilmiştir.

Kaynakça

- Abdulhasen Ali, Abdulcevad. "Delaletü lafzateyi'z-zevce ve'l-mer'e fî'l-Kurâni'l-Kerîm". *Ehl-i Beyt Dergisi*, (20 Eylül 2012), 13/17-124. <https://abu.edu.iq/sites/default/files/research/journals/ahl-al-bayt/issues/13/180421-135101.pdf>.
- Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî el-Himyerî. *el-Musannef*. thk. Habiburrahman Azamî, 10 Cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 2015.
- Aruk, Seyfullah. *Kur'ân'da Kadın Kıssaları*. Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2011. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/30122/tez.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullah b. Sehl el-Askerî. *Cemheretu'l-emsâl*. thk. Muhammed ebu'l-Fazl İbrahim, 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1988.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullah b. Sehl el-Askerî. *es-Smâateyn: el-Kitâbetu ve's-şîr*. nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî ve Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim. Beyrut: el-Mektebetu'l-Unsuriyye, 1952.
- Aslan, Kemal. *Kur'ân-ı Kerîm'deki Hitap Şekilleri ve Diyaloglar*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ay, Mahmut. "İşarî Tefsirlerde Hz. Meryem". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2011), 123-138.
- Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî el-Leysî. *el-Hayevân*. nşr. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.

- Can, Süleyman. *Suriye'de Bir Türk Şair Halil Merdem Bek Hayatı, Eserleri ve Şiirlerinin Yapısal/Tematik İncelemesi*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2022.
- Endelüsî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân. *el-Bahrü'l-muhît fî't-tefsîr*. thk. Sıdkı Muhammed Cemil, nşr. Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvid. 11 Cilt. Beyrut: y.y., 2010.
- Erzurûmî, Osman Bedreddîn. *Gülzâr-ı Sâminî-Mektûbât*. 2 Cilt. İstanbul: Marifet Yayınları, 2006.
- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahmân el-Halil b. Ahmed. *Kitâbu'l-âyn*. nşr. Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî, 8 Cilt. Beyrut: Mek-tebetu'l-Hilâl, 1988.
- Heyet, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat*. İstanbul: Türdav, 1992.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî el-Basrî. *Cemh-retu'l-luğa*. nşr. Yazma ve Çeviri Kültür Kurumu, 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- İbn Dürüsteveyh, Ebû Muhammed Abdullah b. Cafer b. el-Merzübân el-Fârisî el-Fesevî. *Tashîhu'-'fasîh*. nşr. Kahire: Mısır Vakıflar Bakanlığı, 2004.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Musannef*. thk. Usame b. İbrahim, nşr. el-Fârûku'l-Hadîse li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, Lübnan: Dâru't-Tâc, 1989.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânu'l-'Arab*. nşr. Dâru Sâdır, 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1993.
- İbnu'l-Mu'tezz, Ebû'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed el-Abbâsî. *el-Bedî' fî'l-Bedî'*. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1990.
- İsferâyînî, İsamuddin İbrahim b. Muhammed Arapşah. *Tercüme-i mîzânu'l-'edeb*. İstanbul: Takvimhane-i Amire Yayınevi, 1841.
- İsferâyînî, İsamuddin İbrâhîm b. Muhammed Arapşah. *el-Etvalu şerhu telhîsi miftâhî'l-'ulûm*. nşr. Abdulhamîd Hindâvî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, t.y.
- Kılıçarslan, Mehmet. *Edebi Açından Kur'an'daki Dua Ayetleri ve Rasululah'ın Dilinden Dualar*. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2016.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah Malik b. Enes b. Malik el-Medenî. *el-Muvatta'*: nşr. Heyet, 3 Cilt. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 2016.
- Müezzîn, Ahmet Derviş. "Uslûbü'l-iltifât fî'l-i'câzî'l-belâgiyyi'l-Kur'ânî" *min revâi'l-esâlibi'l-belâgiyye fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. mlf. Ahmet Derviş Müezzîn. Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2021, 5-27.

- en-Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilvahhâb b. Muhammed b. Abdiddâim el-Kureşî et-Teymî el-Bekrî. *Nihâyetu'l-ereb fî funûni'l-edeb*. 33 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kutub ve'l-Vesâiku'l-Kavmiyye, 1423.
- Özalp, Mehmet Siddık. *Bedruddin b. Mâlik ve Belâgat İlmindeki Yeri*. Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2023.
- Sâbunî, Muhammed Ali. *Safoetu't-tefâsîr*. 3 Cilt. Mısır: Dârusselam, 1996.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfî. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. thk. Adil Ahmet el-Mevcut. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1991.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1990.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Ahmed eş-Şâmî. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. nşr. Hamdi b. Abdulmecîd es-Selefî. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1983.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmet Şakir. 25 Cilt. Mısır: Risale Matbaası, 2000.
- Ünsel, M. Ziya. *Hitâbet Sanatı ve Meşhur Hatipler*. İstanbul: Fuad Gücüyener Yayınları, 1950.
- Yücetürk, Orhan Seyfi. "Belkıs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/420-421. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *Esâsu'l-belâğa*. nşr. Muhammed Bâsil. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.